

TELEVIZE V RODINÁCH PŘEDŠKOLÁKŮ

Klára Šedřová

Tématem tohoto příspěvku je otázka, jakou roli hraje televize v životě předškolních dětí a jakým způsobem se její existence promítá do výchovných strategií rodičů předškoláků. **Základním cílem je přispět k poznání, za jakých pedagogických okolností se děti s tímto médiem seznamují v ranném věku ve svých rodinách.**

Ze všech masových médií si právě televize dokázala nejúčinněji podmanit naše domácnosti. Jak uvádí Volek (1999, s. 17), je neustále přítomna v prostoru naší největší intimity a nezřídka v něm zaujímá centrální pozici. Kromě toho, že jí záměrně věnujeme jisté procento svého volného času, stalo se televizní vysílání také – často permanentní – součástí řady dalších domácích aktivit jako jsou jídlo, domácí práce, péče o děti atd.¹

Užívání televize se stalo integrální součástí domácí rutiny a spíše než pravidly televizními je koordinováno pravidly rodinnými (Andreason in Alexander, 1994, s. 52). Může na sebe brát celou řadu funkcí – členové rodiny se mohou dívat, aby byli spolu, nebo naopak, aby se oddělili; televize se může stát důvodem k hovoru, nebo záminkou, jak se hovoru vyhnout; může se stát zdrojem konfliktu, nebo způsobem, jak konfliktu uniknout.

Děti se s televizí seznamují velmi záhy (de facto od narození) jako s přirozenou součástí rodinného prostředí. V rodině se také socializuje dětské užívání médií. Huston et al. (1994, s. 7) uvádějí, že se habituální chování ve vztahu k televizi utváří velmi časně, již kolem třetího roku děti vykazují poměrně stabilní množství času, který jí věnují.

Dětský divák je přitom jiný než divák dospělý. Podle Strasburgera a Wilsonové (2002, s. 10) je dětské publikum specifické ve třech ohledech: (1) Děti mají málo zkušeností a vědomostí z reálného světa; (2) Mají akcelerovanou potenci k učení z jakýchkoli dostupných zdrojů; (3) Mají málo zkušeností se samotnými médii. Kombinace těchto vlastností činí děti obzvláště zranitelnými vůči negativním vlivům sledování televize. Přitom je toto médium pro děti velmi atraktivní, neboť k jejímu sledování nepotřebují žádnou zvláštní dovednost (jako je například čtení), a zároveň jde o oblíbenou činnost dospělých, kterým se dítě chce podobat.

Obavy z masivního socializačního vlivu televize (zhmotněné především ve znovu a znovu diskutované otázce, zda se děti mohou z médií učit násilnému jednání), vedou k nutnosti zaujmout k dětskému užívání televize pedagogické stanovisko. Na úrovni školního kurikula takové stanovisko představují koncepty mediální výchovy. Lze však předpokládat, že se tímto problémem zabývají také (a snad v prvé řadě) rodiče jako primární vychovatelé svých dětí.

Abelman (in Greenberg, 2001, s. 626) na základě výzkumného šetření rozdělil rodiče do tří skupin podle toho, do jaké míry se snaží usměrňovat vztah mezi dítětem a televizí (v anglosaské literatuře se pro tuto činnost používá termín *mediace*): (1) Rodiče, kteří vytvářejí pravidla, komunikují s dětmi o televizi a apelují na dětskou zodpovědnost; (2) Rodiče, kteří nevěří v dopad televize, pravidla vytvářejí nekonzistentně a nedohlížíjí na ně; (3) Rodiče, kteří monitorují počet hodin a zakazují určité konkrétní pořady.

Jordanová (2001, s. 653) identifikovala následující tři typy rodičovské *mediace*: explicitní pravidla ohledně užívání televize, doporučování vhodných pořadů a společné sledování televize s komentářem. Podle výzkumu Morrisonové a Krugmana (2001) se v

¹ Kubey a Csikzentmihalyi (in Volek, 1999, s. 37) prostřednictvím kvantitativní analýzy televizní konzumace ukázali, že 65 % času stráveného sledováním televize je doprovázeno ještě další činností.

souvislosti s televizí objevují pravidla v zásadě dvojího druhu: obsahová (zakázané pořady) a časová (limitování času ke sledování televize). Pravidla obsahová přitom podle tohoto výzkumu vykazují větší rigidnost, zatímco pravidla časová jsou variabilnější.

Výše uvedené poznatky však pocházejí výhradně ze zahraničních zdrojů. Zprávy o tom, jak se s fenoménem televize vyrovnávají čeští rodiče, dosud postrádáme.

Metodologie výzkumného šetření

Tento příspěvek vznikl na základě dat z kvalitativního šetření realizovaného v rámci projektu mé dizertační práce. Ke sběru dat jsem použila techniku polostandardizovaných rozhovorů, které byly nahrávány a později analyzovány. Vlastní analýza byla prováděna na principu tzv. grounded theory: k jednotlivým prvkům výpovědí jsem hledala významové kategorie, které jsem potom přiřazovala pod kategorie vyššího řádu (otevřené a selektivní kódování).

Výzkumný vzorek tvořilo 12 žen – matek dětí v předškolním věku (3 – 6 let).² Výběr byl kategorizován podle vzdělání (4 vysokoškolačky, 4 středoškolačky, 4 vyučené bez maturity). Věk respondentek se pohyboval mezi 26 až 40 lety.

Připravené schéma rozhovoru obsahovalo otázky zaměřené na to, jak často, za jakých podmínek a jaké programy dítě sleduje a jak na ně reaguje. Dále jsem zjišťovala, zda a jak rodiče dětské užívání televize usměrňují a jaké jsou jejich názory na televizi a její místo v životě dítěte. Toto schéma však bylo užíváno poměrně volně, v průběhu rozhovorů se vynořila řada dalších zajímavých témat, která potom byla upřesňována.

V tomto textu se na základě získaných dat pokusím odpovědět na otázku, jaké výchovné strategie rodiče předškolních dětí používají k usměrňování dětského užívání televize.

Charakteristika mediálního prostředí ve zkoumaných rodinách

Všechny zkoumané rodiny vlastní televizor, který je – až na jednu výjimku – vždy umístěný v centrální části bytu či domu (obvykle v obývacím pokoji), polovina rodin vlastní videopřehrávač, čtyři rodiny mají navíc ještě další jednu nebo dvě televize umístěné mimo centrum bytu.

Co se týče obecných názorů na televizi, jsou všechny matky přesvědčené, že je pro děti v podstatě škodlivá. Tento „negativní diskurz“, mají některé z nich poměrně detailně argumentovaný, jiné matky jej pouze reprodukují v podobě nepodloženého tvrzení („*určitě to není pro malý děcka dobrý*“). Přesto se všechny děti ve vzorku na televizi dívají, avšak průměrný denní čas strávený u obrazovky je vysoce variabilní (deset minut až několik hodin). Zdá se však, že matky jeví tendenci mediální konzumaci svých dětí spíše podhodnocovat a označovat ji jako přiměřenou nebo malou (často například uvádějí, že jiné děti se určitě dívají víc).

Motivace pro to, aby dětem pustily televizi, tedy rozhodně nevychází z nějakého pedagogického záměru, televize v tomto směru plní řadu externích funkcí. Nejdůležitější z nich je pravděpodobně uvolnění prostoru pro činnost matky, která po dobu dětského programu vaří, žehlí, uklízí nebo třeba odpočívá.

Kromě pořadů, které rodiče dětem záměrně vyberou a pustí (nejčastěji Večerníček a Kouzelná školka), jsou však děti ve většině rodin přítomny u mnoha dalších pořadů, které si pouštějí jiní členové rodiny. Tuto bezděčnou konzumaci matky obvykle zcela přehlížejí. (Jedna z respondentek žije například v třípokojovém bytě se svými rodiči a televize je téměř celý den v provozu, neboť se na ni dívá nezaměstnaný otec. Přesto na otázku, jak moc se její dcera dívá na televizi odpovídá: „*Málo, doopravdy málo.*“)

---

² Respondentky - matky - jsem zvolila na základě předpokladu, že ve většině rodin figurují jako experti přes výchovu (obzvláště dětí předškolního věku) ženy.

Pouštění a vypínání televize je obvykle integrální částí denní rutiny, časové schéma mediálního konzumu se den po dni opakuje. Zdá se, že není dáno ani vzděláním rodičů, ani jejich názory na prospěšnost či škodlivost televize pro děti, nýbrž habitualizovaným životním stylem rodiny. Pro to, kolik času děti stráví u televize, je zřejmě v první řadě rozhodující, jak moc jejich rodiče potřebují, aby se dívaly – ať už z důvodu, že se chtějí dívat sami, nebo z důvodu, že potřebují vykonávat činnost, u které by jim děti překážely.

Omezování přístupu k televizi

Přesto, že jak bylo řečeno výše, užívání televize není vedeno primárně pedagogickými ohledy, disponují všechny matky ve vzorku více či méně propracovanými výchovnými strategiemi vztahujícími se právě k televizi.

Základním kamenem těchto strategií je **omezování přístupu** dětí k televizi. Alena říká: „*Snažíme se to omezovat, zvláště když víme, že to není dobrý.*“ Petra v podobné souvislosti: „*Když třeba řekne, že se chce dívat, něco si zapnout, tak se snažím to oddálit.*“ Toto omezování je zaměřeno v zásadě dvěma směry: na množství času stráveného u obrazovky a na odlišení vhodných a nevhodných obsahů.

Konkrétní formy restriktivních postupů jsou různorodé. V některých rodinách je omezujícím způsobem vyřešeno samotné **umístění televize**. Magda například uvádí: „*Máme jedinou televizi a tu máme v kuchyni nahoře na polici, aby tam děti nemohly.*“ Petra ze stejných důvodů nenaučila svou dceru televizi zapínat: „*Ona to vypíná, to jsem ji naučila, protože to chtěla mačkat, ale zapínat ... to neví nic. Jo, umí tam dávat kazety, takže někdy to děláme spolu, ale sama si to nikdy nezapínala.*“

K restriktivním účelům je využíváno i denní **časové schéma**. Několik matek uvádí, že televizi začínají nerušeně sledovat až poté, co děti odejdou spát. Magda říká: „*My když chceme něco sledovat, nějaký film, tak si půjčíme videokazetu a tu si pustíme, až když děti spí.*“ Podobně se vyjadřuje Jana: „*Veronika chodí v sedm večer spát, takže vůbec nemá šanci vidět nějaký ty večerní filmy.*“

Sledování televize je u předškolních dětí ohraničeno více či méně precizně definovanými **pravidly**, přes která děti nesmí přestoupit. Základní pravidlo, uplatňované až na jedinou výjimku ve všech rodinách ve vzorku, je, že děti si nesmí televizi zapnout samy, aniž by požádaly dospělého. Velmi variabilní ovšem je, jak často děti žádají, i to, jakým způsobem rodiče reagují. V tomto ohledu existují v každé rodině určité hranice, které, ač nejsou obvykle přesně implicitně vyjádřené, se dětem zdají samozřejmé a příliš o nich nediskutují. Jitka například nechává svého syna dívat pouze každý večer na vybranou epizodu z Večerníčku nahranou na počítači, takže ho ani nenapadne vyžadovat televizi jindy než večer. Většina dětí však žádá o puštění televize několikrát za den.

Na toto požádání přichází trojí možná reakce lišící se podle míry restriktivity. Rodiče, kteří pouštějí důsledně jen vybrané pořady, odmítnou, nebo dítě odkážou na to, aby počkalo, než „jeho“ pořad začne. Monika uvádí: „*Anetka přijde a řekne: „Můžu pustit televizi?“ Říkám: „Ale tam teďka nic není.“ Ráno to dělává, když má být ta Školka, tak třeba už v osm to chce pustit. Říkám: „Až bude ručička dole, tak to pustíš.“* Méně restriktivní rodiče se snaží dítěti vyhovět a najít vhodný program. Pokud se nic přijatelného nenabízí, pustí video nebo televizi vypnou. Soňa takovou situaci popisuje takto: „*Simonka vždycky jde a řekne: „Mami, já si jdu zapnout televizi.“ Ona hlásí většinou tak všechno, hlásí aji, že jde kakat, takže to říká. A ten byt není tak velký, abyste nevěděla, co se děje. No a to se jdu podívat, co tam pouští ... a teďka minule třeba jsem jí pustila kazetu a tak se dívala na kazetu na pohádku, že tam zrovna v té televizi nebylo nic pro ňu.*“ Existují však i rodiče, kteří akceptují přání dítěte dívat se natolik, že jej – v případě, že se nic lepšího nenabízí – nechají dívat i na pořad, který se jim nezdá úplně nezávadný. Sandra, na otázku, proč nechává svého syna dívat na bojové pohádky, které podle ní povzbuzují agresivitu, odpovídá: „*Když je na jedničce něco lepšího,*

tak mu to pustím. Ale když prostě je sobota nebo neděle ráno, tak on se musí dívat na pohádky. Tak mu tu Novu chvílu nechám a buď ho to baví, nebo třeba někdy sám odejde.“

Čas, po který se děti mohou dívat na televizi, je regulován většinou na základě samotného výběru pořadů. Jakmile skončí dětský, televize se **vypíná**. Soňa říká: „*Když tam něco má v té televizi a skončí pohádka, tak se podívám do těch novin a říkám: „Co tam je, ted'ka tam nic není.“ Tak to vypnu, nebo to vypne sama.“* Tolerance k času strávenému u televize je však velmi variabilní. Jitka považuje za optimálních deset minut denně a tento limit striktně dodržuje. Magda povolí své dceři často i dvě hodiny denně, ačkoli se domnívá, že je to příliš. Sandra nechává Kryštofa podle jeho zájmu, někdy i několik hodin. Situaci dále znepréhledňuje skutečnost, že v mnoha domácnostech - především v odpoledních hodinách - televize vysílá, protože si ji zapnou rodiče nebo starší sourozenci.

Obsahová přiměřenost je rovněž ošetřena výběrem pořadů. Často se však stává, že se děti dostanou k nevhodnému pořadu náhodně. V takovém případě matky televizi **okamžitě vypínají**, nebo alespoň přepínají. Soňa vyjmenovává jako nežádoucí následující pořady: „*Kriminálky nebo takový ty krváky, tak to automaticky vypínám.“* Jana se vyjadřuje podobně: „*Já tady takový ty pohádky drastický, kdy tam aji mluvili úplně hrozně, to jsem rovnou vypla.“*

Hojně užívaným způsobem omezování televizní konzumace dětí je **nabízení alternativních činností**. Lucie to popisuje takto: „*Když nemám na tu televizi náladu, tak ji motivuju, aby to vypla. Řeknu: „Pojď, půjdeme si malovat, nebo si pustíme radši písničky v rádiu, nebo chtěli jsme si číst, ted' to nezapínej, až bude pohádka.“* Magda uvádí: „*Řeknu: „Andrejko, podíváš se na poslední díl a jdeme si hrát nebo jdeme ven.“*

Pohodlnější variantu potom představuje posílání dětí od televize bez toho, že by jim rodiče nabídli spoluúčast na nějaké činnosti. Sandra říká: „*Já mu řeknu, ať si jde hrát radši, že už sedí moc dlouho u té televize.“* Soňa komentuje situaci, kdy se malá Simona přitočí k nějakému pořadu pro dospělé: „*No tak to ju zaženu do pokojíčku.“*

Jako opozitum k omezování se v rozhovorech objevovalo také **pobízení** dětí k tomu, aby se šly dívat na nějaký pořad. Vyskytovalo se v zásadě ve dvojí podobě. (1) Rodič se dívá na televizi, vidí něco, co by dítě mohlo zaujmout a zavolá je. („*Anetko, pojď se podívat, opička!*“). (2) Rodič vybere záměrně pořad, který dítěti doporučí. Toto doporučení je však obvykle vedeno praktickými potřebami daleko spíše než přesvědčením, že by dítě daný pořad opravdu mělo vidět. Plasticky takovou situaci popisuje Pavlína: „*Ted' se mně už několikrát stalo, že Káťa chtěla ráno místo televize poslouchat na kazetě Pejška a Kočičku. A tím pádem, že já nebudu mít tu svoji půlhodinu klidu. A uvědomila jsem si, že jsem jí navrhla: „A nechceš se radši dívat na Kouzelnou školku?“ Takže tím vlastně popírám, co jsem si původně vytýčila, že jako čím méně televize, tím líp.“* Televize není vnímaná jako velká hodnota. Pokud je k dispozici lepší činnost, matky dítě ke sledování rozhodně nepobízejí. Soňa to vyjadřuje přímo: „*Když si maluje, nebo něco dělá v pokojíčku, tak jí to ani nejdu říct, že tam jsou ty tanečky. Protože nevidím důvod, proč by měla jít radši k televizi.“*

Ve všech zkoumaných rodinách je tedy přístup dětí k televizi nějakým způsobem omezován. Míra tohoto omezování se však velmi různí a stejně tak se různí nejčastěji používané restriktivní techniky – od užití časových a prostorových bariér, přes stanovování pravidel, vypínání sledovaných pořadů, po nabízení alternativních činností. Jednoznačně nejúčinnější restriktivní technikou je nastavení pravidel tak, že se sledují pouze vybrané pořady a jinak se televize nezapíná. Tato technika se však důsledně realizuje pouze ve dvou rodinách ve vzorku (další dvě rodiny se tomuto modelu blíží). Ve většině domácností se tento systém nemůže uplatňovat z důvodu, že se na televizi chtějí během dne dívat dospělí a děti není možno vykázat z prostoru, v němž je televize puštěná.

Monitoring

Monitoring toho, jak dlouho a na co se děti dívají, je nutným předpokladem omezujících opatření popsaných výše a provádějí jej všechny matky ve vzorku. Alena tento fenomén vysvětluje slovy: „*Chceme mít přehled, na co se dívá.*“ Paradoxně častěji se odkaz na monitorování objevuje v méně restriktivních rodinách. Tento fakt lze vysvětlit tím, že právě matky dětí, které se více dívají na televizi, musí častěji získávat přehled o tom, jak toto sledování probíhá. Naopak velmi restriktivní matky, které dovolí dětem pouze Večerníček, se monitoringem zabývat nepotřebují.

Klasicky se tato výchovná praktika realizuje tak, že matka nárazově opouští svou činnost a jde zkontrolovat dítě k televizi. Soňa popisuje, jak během večerních domácích prací monitoruje dění v dětském pokoji, kde mají děti povoleno do deváté hodiny večerní sledovat televizi: „*Do pokojíčku se chodím na ně dívat, takže vím, co tam je, v té televizi. Když třeba umývám nádobí nebo vařím, tak vidím, co tam je ... po večeři, když umývám nádobí, tak tam jdu třeba třikrát do toho pokoja.*“ Alena v podobném kontextu říká: „*Třeba žehlím, ale vidím aspoň, na co se dívá, jdu se podívat. Nemám ráda, když potom nevím, co a jak.*“

Kromě toho, že je monitorován **obsah**, sledují matky také **čas**. Magda obvykle nechává svoji dceru odpoledne dívat na pět dílů seriálu Tom a Jerry a přitom se v blízkosti věnuje domácím pracem: „*Domluvíme se předem: „Tak kolik těch Tomů a Jerryů? Pět? Dobře, Pět.“ A já vím, kolikátej to je, ona mně to hlásí a já to taky sleduju. „Tak tohle je poslední.“ Vypínáme to a konec, jde se dělat něco jinýho.*“ Lucie se snaží zachytit celkový objem denní konzumace a pokud se jí zdá, že byla překročena obvyklá míra, nastupují restriktivní mechanismy: „*Když vím, že už se dívala, že tam seděla a jinak ten den nic jinýho nedělala, dopoledne se dívala a odpoledne chce zase, tak dělám všechno proto, aby toho neměla moc.*“

Kromě obligátní kontroly času a obsahu se snaží maminky prostřednictvím monitoringu dosáhnout také některých subtilnějších cílů – například zjistit, zda dítě pořad chápe. Alena říká: „*Člověk nikdy neví, jak to dítě pochopí, proto je nejlepší, když se dívá na televizi, abys věděla, o čem to je. Aby když tomu nerozumí, tak se zeptá, aby věděl, jestli to pochopil, nebo nepochopil.*“ Lucie v podobné souvislosti: „*Kontrolně k Martině někdy přijdu a zkusím nadhodit, jak to je ve skutečnosti, jestli ona to chápe taky tak. A když zjistím, že reaguje blbě, tak jí to vysvětlím.*“

Dvě matky však otevřeně přiznávají, že přesný přehled o tom, na co všechno se jejich dítě dívá, nemají. Neschopnost udržet přehled je v obou případech zřejmě dána vysokou mírou televizní konzumace v rodině. U Jany se k tomuto důvodu navíc pojí skutečnost, že dcera navštěvuje o víkendech otce, který žije jinde: „*Takže byly víkendy, kdy on si ju brával ... takže tam zas nevím, co dělá, ne nevím vyloženě, co dělá.*“ Obě tyto matky však na zjištěnou mezeru ve svém dozoru reagují tvrzením, že jejich děti se na televizi příliš nedívají, takže není potřeba je tolik sledovat. Jana ve svém vyprávění pokračuje: „*Tam taky se nedívá zas až tak na tu televizi, protože ona není takovej ten televizní Pepa, to je na ní vidět.*“ Sandra to komentuje takto: „*Fakt moc to nesledujem, ale já bych řekla, že zas není televizní divák, to ne.*“

Četnost monitoringu ve zkoumaných rodinách má průběh jakési U-křivky. Jeho výskyt je nízký v silně restriktivních rodinách, které jej de facto nepotřebují. Masivně je přítomen v rodinách z hlediska restriktivity průměrných. V rodinách málo restriktivních potom jeho výskyt opět klesá, neboť v takovém prostředí není možné realizovat ani tuto poměrně nenáročnou kontrolní techniku.

Přímá interakce u televize

Rodičovské aktivity, popisované v následující části textu, tvoří skutečné jádro mediace vztahu mezi dítětem a televizí. Jde však o činnosti kladoucí značné nároky na čas i další zdroje rodičů.

Situace, kdy **dospělý sleduje televizi společně s dítětem** (v anglosaské literatuře označovaná termínem *coviewing*), vychází ze dvou možných motivů: (1) pořad je atraktivní pro oba z nich; (2) rodič je veden určitým pedagogickým záměrem. Jako pořady, na které se se svými dětmi rády společně podívají, uváděly respondentky nejčastěji hrané pohádky (Z pekla štěstí, Popelka), rodinné seriály (Ranč u Zelené sedmy) a některé zábavné pořady (Neváhej a toč, Do-re-mi).

V řadě případů však matky udávají, že se svými ratolestmi sledují i dětské pořady. Toto tvrzení je častější u restriktivnějších matek. Irena na otázku, zda se její syn dívá na Večerníček sám, odpovídá: „*Díváme se společně, hodně společně. Nebo se s ním dívá aspoň jeden z nás. Že třeba manžel se dívá s ním a třeba si o tom i vyprávějí, nebo když ho něco zaujme, tak proberou, o co tam šlo.*“ Jitka, která je v aplikaci *coviewingu* nejdůslednější, líčí tento přístup takto: „*Miša se dívá většinou s náma. Jenom fakt ve výjimečných případech, když třeba někdo zazvoní, nebo potřebujeme na záchod, tak ho posadíme před Fíka nebo před Krtka a řekneme: „Mišo, já hned přijdu.“ Jako taky se to stane ... ale výjimečně. Chceme se dívat s ním, protože mu můžem vysvětlit, co tam vidí, nebo když se bojí, tak potom se má o koho opřít. To člověk někdy vidí ten děs, že se mu něco stane, tomu hlavnímu hrdinovi.*“

Je zřejmé, že systematický *coviewing* je možný jen tam, kde se děti dívají skutečně málo (v silně restriktivních rodinách). Matky ze středně restriktivních rodin se však o něj také snaží, přičemž zdůvodnění: vysvětlování, opora atd. zůstává totožné. Častá je situace, kdy se matka věnuje nějaké domácí práci, ale přitom zůstává v blízkosti dítěte a je schopna s ním konverzovat. Této situaci nahrává, pokud rodina žije v malém bytě, nejlépe s obytnou kuchyní. Monika na otázku, zda se Anetka dívá na televizi sama, odpovídá následovně: „*No já nevím, tak půl na půl. Když mě začnou utíkat brambory, tak prostě jdu a ztlumím to a pak si třeba sednu a díváme se. Nebo jdu zamíchat polívkou a zase si sednu a díváme se. Takhle různě odbíhám třeba, ale snažím se, aby nebyla sama vlastně, když se třeba potřebuje zeptat.*“ Magda svůj pohyb v jednopokojovém bytě, kde je televize umístěná v kuchyni, popisuje takto: „*Já třeba, když potřebuju v kuchyni něco udělat, nemůžu si s nima hrát, tak jim pustím třeba dva ty díly toho na videu. Su v kuchyni, umývám nádobí, díváme se spolu a komentujeme si to. Bavíme se o tom. Takže že bych je tam přímo odložila k té televizi a šla někam jinam, tak to se stává taky, ale výjimečně. Většinou jsme tam spolu a komentujeme si to a říkáme si, co si o tom myslíme.*“

Polovina matek však uvádí, že se jejich děti dívají na televizi většinou samy. Soňa přitom otevřeně přiznává, že si je vědoma toho, že by malá Simonka ocenila, kdyby se dívaly spolu. Toto přání však považuje za dětský rozmar a nepřikládá mu zvláštní důležitost: „*Ona chce, když se dívá, abych si šla za ní sednout. Já nemůžu, protože nepůjdu si sednout k televizi, když zase můžu dělat jinou práci. Tak k pohádce si k ní ráda sednu a ona třeba se dívá s náma. Ale že bych si šla sednout na nějakou pořad a neměla co dělat, tak to teda neznám.*“ Při své práci v kuchyni si přitom sama pouští televizi, takže dochází k situaci, že se obě – každá v jiné místnosti – paralelně dívají na svůj pořad: „*Říká mně: „Mamko, zavři si dveře.“ Protože ona neslyší, já mám puštěnou televizi v kuchyni, tak to musím přivřít, aby měla klid na to.*“

Ostatní matky, jejichž děti se dívají na televizi převážně samostatně, obvykle udávají, že to dětem nevadí. Lucie tvrdí: „*Dívá se sama, je jí to jedno. Když byla menší, tak chtěla, abych byla u toho, ale teď se klidně dívá sama a jako opravdu soustředěně.*“ Sandra se vyjadřuje téměř identicky: „*Nevím o něm. Když ho to zajímá, tak sedí a prostě se dívá. Třeba Harry Potter nebo Doba ledová ... to on sedí s otevřenou pusou a ani se nehne. On je hrozně soustředivej.*“ Kořeny této dětské samostatnosti přitom explicitně odhaluje Petra: „*No já jsem*

někdy ráda, že se dívá, protože mám v tu samou dobu práci. Někdy se dívám s ní, ale když se dívá sama, tak je to v pohodě. Pokud je to něco novějšího, tak ji to udrží.“

Společné sledování televize většinou implikuje **konverzaci** o daném pořadu. V některých rodinách ji spouštějí spíše děti, v jiných sami rodiče. Jitka říká: *„On se většinou neptá, spíš tak my si řekneme, že by bylo vhodné mu něco říct.“* Monika vypovídá podobně: *„Někdy třeba, když se neptá, tak řeknu ... to záleží na tom, o čem to je. Že se třeba ta princezna schová, ten princ, že ju třeba najde. Ta Šípková Růženka se píchne, on ji najde a probudí ju.“* Na otázku, jak vybírá místa, kdy pořad komentuje bez toho, že by se Anetka ptala, upřesňuje: *„No když mně připadá, že by tomu třeba nerozuměla. Nebo že to je pro ňu těžký na pochopení.“* Tím vystihuje nejčastější motiv toho, že matky iniciují konverzaci: chtějí zajistit, aby dítě porozumělo tomu, co se na obrazovce odehrává. Například Pavlína se snaží o opravdu důsledné **vysvětlení zápletky** s přihlédnutím ke všem neznalostem z reálného světa, s nimiž malé dítě k obrazovce usedá: *„My se ráno díváme na Raniček a tam je teďka nějaká pohádka o tom, jak pes je lord, kocour mu vaří a on mu zadá prostě nějaký recept a ten kocour to musí uvařit. Ten kocour to strašně složitě dělá. To mně přišlo, že tomu Káťa vůbec nerozumí, proč jako dojí kozu a tak. Tak jsem jí vysvětlila, že pejsek chtěl uvařit polívčičku a polívčička se vaří z mlíčka a proto musel ten kocourek jít za tou kozou, protože koza má ve vemínku mlíčko a musel ji podojit a potom teprve z toho mohl jít uvařit tu polívčičku. Jí nedošlo, proč musí jít za nějakou kozou, nadojit nějaký mlíko, když my ho máme doma v ledniče.“* Naopak Petra, která má dítě ve stejném věku jako Pavlína (tři a půl roku) nevidí důvod, proč děj nějak vysvětlovat. O kresleném filmu Velké putování Lolka a Bolka prohlašuje: *„Tak ony tam zas tak strašně složitý zápletky podle mě nejsou. Ona chápe, že jsou někde na Saharě ... zeptá se na něco ... ale ne proto, že by nechápala zápletku.“*

Některé matky tedy konverzaci u televize vyloženě podporují, jiné ji nepovažují za zvlášť důležitou. V některých případech ji dokonce utlumují. Jana například říká: *„Ona komentuje každou situaci. Ona teda opravdu jako mluví pořád. To já vždycky: „Ježišmarjá mlč, dívej se na tu pohádku.“ ... Protože chci, aby tu pohádku vnímala celou, aby z toho měla to, co by měla mít, aby to jako stihla zaregistrovat celý.“*

Otázky, které kladou děti samy, však jen zřídka směřují k vysvětlení logiky děje. Většinou se zaměří na nějaký jednotlivý aspekt vysílání: zobrazované emoce (*„proč je ta princezna smutná“*), chování, o němž vědí, že je nesprávné (*„proč do toho pejska kope“*), nebo – a to velmi často – nebezpečí, které hrozí některému hrdinovi. Toto nebezpečí přitom nemusí být v příběhu explicitně přítomno. Jitka například popisuje, jak se Míša bál, že Vydrýska přejede auto v momentě, kdy tento zvířecí hrdina pouze stál poblíž silnice. V komentáři se přitom o takovém nebezpečí vůbec nehovořilo. Předškolní děti zřejmě fluidně propojují vybrané segmenty sledovaného pořadu se svou mimomediální zkušeností. I zcela nezávadný dětský pořad u nich tedy může vyvolat obavy a paniku, které se dospělému zdají být nepochopitelné.

Zajistit, aby se děti **při případných obavách** měly na koho obrátit, je druhým dominantním motivem, proč se některé respondentky chtějí dívat na televizi spolu s nimi. Odpovědi na otázku, zda děti někdy projevují u televize strach, se pozoruhodně liší u více restriktivních a zároveň interaktivních matek v poměru k těm méně restriktivním a méně interaktivním. Matky, které děti méně omezují v přístupu k televizi a zároveň s nimi v průběhu jejího sledování méně komunikují, uvádějí, že jejich děti se u televize nebojí. Ostatní matky jmenují řadu případů, kdy se děti u obrazovky bály a někdy udávají přímo příznaky, podle kterých to poznají. Magda takovou situaci líčí následovně: *„Ona, když se ocitne před něčím takovým, že třeba neví, jak to dopadne, tak se bojí. Může to být třeba i Večerníček. Jak se tam děje něco, někdo je v nebezpečí, ona se bojí a chodí se schovávat ke mně. Teďka jsme jim půjčili pohádku na kazetě, byla to Alenka v říši divů. Tak to se báli oba dva, seděli mně na klíně a tam třeba nějaká housenka obrovská ... to se báli, to jsme vypli.“* Monika říká: *„A*

když se jí něco nelíbí, tak se zeptá, co to je. Proč? Že je jí to třeba nesympatický, to zvíře nebo ta postavička, nebo když vidí ježibabu, to je jí nepříjemný. Jak se začne vyptávat, tak už vím, že jí něco nepasuje.“

Spíše než k názoru, že existují děti, které se bojí a jiné děti, které se nebojí, bych se přiklonila k názoru, že existují matky, které dětský strach a obavy registrují, a jiné matky, které je neregistrují. Jitka, která každý večer sleduje Večerníček se svým synem a jiné pořady mu nepouští, dokáže přesně popsat, ve kterých situacích se Míša bojí a které mu naopak dělají radost. Maminky, jejichž děti se dívají na televizi hodně a bez velké kontroly, toho většinou schopny nejsou.

V malém vzorku tohoto výzkumného šetření se projevuje zřetelná souvislost mezi mírou omezování přístupu k televizi a přímou interakcí mezi rodiči a dětmi u televize. Tato souvislost se zdá být poměrně logická: čím méně se děti dívají na televizi, tím spíše jsou rodiče schopni se jim u toho věnovat. Je přitom zřetelné, že více restriktivní rodiče tuto ambici – do určité míry děti u obrazovky chránit – rozhodně mají.

Mediální výchova?

Všechny výše uvedené aspekty toho, jak rodiče usměrňují vztah svých potomků k televizi, je možné chápat jako součást mediální výchovy³. Respondentek jsem se však ptala také na to, zda se domnívají, že by děti měly získat nějaké **informace o televizi obecně**. Tato otázka je většinou zaskočila a bylo zřejmé, že z tohoto zorného úhlu zatím o dětském užívání televize příliš nepřemýšlely.

Irena uvedla, že by děti měly vědět, že se dá televize používat pro získávání informací. Podle Jitky by se děti měly naučit rozlišovat mezi žánry fiktivními a realistickými. Pavlína a Monika se shodly na tom, že by děti měly vědět, které pořady jsou pro ně vhodné a ostatní pořady vypínat (princip záměrného výběru pořadů). Magda uvedla, že měla a stále má snahu dětem vysvětlovat nerealističnost dějů v kreslených groteskách. Všechny tyto věci do oblasti mediální výchovy nepochybně patří, jde však pouze o útržkovité a hrubě načrtnuté návrhy.

Poměrně často jsem se naopak setkala s přímým odmítnutím záměrné mediální výchovy v tomto věku. Toto odmítnutí se pohybovalo od zcela vágního: „*Ne, není to potřeba,*“ jak se vyjádřila Petra, až k poměrně promyšlenému tvrzení Magdinu: „*Já jsem se teďka dočetla, že děti jsou schopné logického myšlení až od devíti let nahoru. Takže jakýkoli logický vysvětlení oni sice přijmou, zopakují, ale nechápou. Takže i když já řeknu, že ta myš je kreslená, tak pro ni je to realita, že ta myš je mrtvá. Všecko je to doopravdy pro ně a nějaký vysvětlování nepomůže. To je jenom předčasná snaha vytáhnout to myšlení někam, kde nemůže být.*

Dětské sledování televize se tedy matky v tomto věku snaží usměrňovat jinými prostředky, než je cílené vzdělávání dětí zaměřené na tuto oblast. Jednak je to dáno nízkým věkem dětí a tedy omezenou kapacitou jejich chápání, jednak zřejmě tím, že samy matky žádnou formou mediální výchovy neprošly a patrně neví, jaké informace by svým dětem o televizi měly předávat. Veškerá mediální výchova (ve všech svých výše uvedených podobách) v rodinách se tedy odehrává především na intuitivní bázi.

Závěr

V rodinách předškoláků je televize vnímána jako fenomén, který si z pedagogického hlediska rozhodně zaslouží pozornost, neboť je pro děti potenciálně ohrožující. Diskurz vedený o televizi je jednoznačně negativní, skutečnost, že se děti přesto na televizi dívají je třeba připisovat především celkovému životnímu stylu rodiny: pokud televizi sledují dospělí, je nemožné dosáhnout toho, aby od ní byly izolovány děti. Zároveň na sebe televize dokáže

³ Mediální výchovu chápu v souladu s Pedagogickým slovníkem (Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s.119) jako výchovu „k orientaci v masových médiích, jejich využívání a zároveň kritickému hodnocení.“

brát celou řadu externích funkcí; především poměrně spolehlivě zabaví děti způsobem, který uvolní matce ruce k dalším činnostem.

Výchovné strategie, které jsem prostřednictvím kvalitativního šetření v rodinách našla, jsou následující: omezování přístupu k televizi, monitoring a přímá interakce u televize. **Omezování přístupu** je přítomno ve všech zkoumaných rodinách, značně variabilní je však množství času a výběr pořadů, které rodiče považují za optimální. Ve většině rodin je realizován také průběžný **monitoring** dětského užívání televize. Velmi různorodá je v jednotlivých rodinách míra společného sledování televize a **přímé interakce** u ní. Cílenou **mediální výchovu** zatím rodiče, jak se zdá, neproaktikují a nepovažují ji ani za důležitou.

V rozložení tří dominantních výchovných strategií (omezování, monitoring, interakce) je možné pozorovat jistou spojitost, na jejímž základě lze snad formulovat určitou – jistě hypotetickou – typologii rodičovského chování ve vztahu k dětskému užívání televize: (1) Rodiče vyberou konkrétní pořady a ty potom důsledně sledují spolu s dítětem, přičemž spolu komunikují. Jindy, než v čase zvoleného pořadu se televize nezapíná. To předpokládá, že sami rodiče se na televizi dívají málo a to v čase, kdy dítě není v místnosti s televizorem přítomno. (2) Rodiče vybírají pro dítě vhodné pořady, které mu nabízejí a často se na ně snaží dívat společně s ním, neboť se domnívají, že je to pedagogicky žádoucí. Kromě toho však dítěti občas pouštějí televizi na požádání, nebo ho nechají, aby si ji pustilo samo. Někdy se také stává, že je dítě přítomno u pořadu, který si pustil někdo jiný. V takovém případě používají techniku monitoringu aby se ujistili, že dítě nesleduje něco závadného. (3) Rodiče pouštějí dítěti televizi na požádání a hledají nejlepší možnou volbu. Na tyto pořady se dítě dívá obvykle samo. Kromě toho je často přítomno u pořadů pro dospělé, protože míra televizní konzumace v rodině je vysoká. Z toho důvodu je také pro rodiče obtížné dítě účinně monitorovat a dodržovat restriktivní postupy.

V tomto příspěvku jsem se na základě kvalitativního šetření pokusila postihnout, jaké výchovné postupy čeští rodiče používají při usměrňování dětského sledování televize. Pro získání skutečně plastické představy o tom, jakou roli hraje televize v životě předškolních dětí a za jakých okolností s ní přicházejí do styku, by bylo třeba analyzovat celou řadu dalších souvisejících témat: životní styl rodiny, organizaci času a mediální konzumace v rodině, rodičovský diskurz o televizi, charakter pořadů, na které se děti a dospělí v rodině dívají, divácké chování dítěte, důsledky sledování televize, které rodiče u dítěte registrují. Tato témata však už přesahují prostorové možnosti tohoto příspěvku. Přesto doufám, že se mi podařilo alespoň částečně přispět k poznání toho, jak čeští rodiče pedagogicky zpracovávají fenomén televize.

POUŽITÁ LITERATURA:

ALEXANDER, A. The Effect of Media on Family Interaction. In: *Zillmann, D., Bryant, J., Huston, A. (ed.): Media, Children and the Family*. Hillsdale, 1994, s. 51 - 59. ISBN 0-8058-1210-5.

GREENBERG, B.S., RAMPOLDI – HNILO, L. Child and Parent Responses to the Age-based and Content-based Television Ratings. In: *Singer, D.G., Singer, J.L. (ed.) Handbook of Children and the Media*. Thousand Oaks - London - New delhi, 2001, s. 621 - 634. ISBN 0-7619-1954-6.

HUSTON, A., ZILLMANN, D., BRYANT, J. Media Influence, Public Policy and the Family. In: *Zillmann, D., Bryant, J., Huston, A. (ed.) Media, Children and the Family*. Hillsdale, 1994, s. 3 - 18. ISBN 0-8058-1210-5.

MORRISON, M., KRUGMAN, D.M. A Look at Mass and Computer Mediated Technologies: Understanding the Roles of Television and Computers in the Home. *Journal of Broadcasting and Electronic media* 1/2001, s. 135 - 161. ISSN 08838151.

PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha, 2001. ISBN 80-7178-579-2.

STRASBURGER, W.C., WILSON, B.J. *Children, Adolescents and the Media*. Thousand Oaks - London - New Delhi, 2002. ISBN

VOLEK, J. Televize jako spoluvůrce domova a extenze rodiny. *SPFSSBU, Sociální studia* 4/1999, s. 17 – 42. ISSN 1212-365X

